

პოსტპოზიციური მართული მსაზღვრელი ახალი
ქართული ლექსის მნაში*

ქართულ ენაში მსაზღვრელი შეიძლება იყოს პოსტპოზიციური, ე. ი. სასაზღვრი სახელის მომდევნოდ დასმული, და პრეპოზიციური, ე. ი. სასაზღვრი სახელის წინ დასმული.

„და, ვითარცა მოიწია იგი საზღვართა ქართლისათა, ქუეყანასა მას ჰერეთისასა, ზრახვა ყო, რაათა აუწყოს და წინა მიეგებნენ მას აზნაურნი და მისნი ძენი და მსახურნი მისნი... და წარმოჰმართა სადიასპანოჲთა ცხენითა მონაჲ თჳსი...“¹

„და აღდგა და დაუტევა ტაძარი თჳსი და ღმრთის მოშიშებით ეკლესიად შევიდა და თანა მიიყვანა სამნი იგი ძენი მისნი და ერთი ასული და წარადგინა ივინი წინაშე საკურთხეველსა...“²

„და ვითარცა მწუხრისა ჟამი აღასრულეს, სახლაკი ერთი მცირე პოვა მახლობელად ეკლესიასა და შევიდა მუნ შინა სიმწართა საესმ და მიეყრდნა ყურესა ერთსა და მწართა ცრემლითა ტროლა“³.

ერთი მხრით, გვაქვს პოსტპოზიციური წყობის ნიმუშები: საზღვართა ქართლისათა, ქუეყანასა მას ჰერეთისასა, მსახურნი მისნი, მონაჲ თჳსი, ტაძარი თჳსი, სახლაკი ერთი მცირე, ყურესა ერთსა...

მეორე მხრით, გვაქვს პრეპოზიციური წყობის ნიმუშები: მისნი ძენი, სადიასპანოჲთა ცხენითა, სამნი იგი ძენი, ერთი ასული, მწუხრისა ჟამი, მწართა ცრემლითა...

მსაზღვრელად შეიძლება იყოს თანხმოვანფუძიანი, ხმოვანფუძიანი, ნათესაობით ბრუნვაში წარმოდგენილი და ნანათესაობითარი

* წაკითხულია ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XXVII სამეცნიერო სესიაზე 1971 წ. 23 დეკემბერს (თეზისები გამოქვეყნებულია).

¹ „მარტყოლაჲ შუშანიისი“, ილია აბულაძის გამოცემა, ტფ., 1938, გვ. 5.

² იქვე, გვ. 6.

³ იქვე, გვ. 7.

სახელები. ამითგან ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილი მსაზღვრელი პრეპოზიციურია და მართულია სასაზღვრი სახელის მიერ ბრუნვაში; თანხმოვანფუძიანი და ხმოვანფუძიანი მსაზღვრელები პრეპოზიციურადაც შეიძლება იყოს დასმული და პოსტპოზიციურადაც და შეთანხმებულია სასაზღვრთან ბრუნვაში; ნანათესაობითარი სახელი მხოლოდ პოსტპოზიციურია და ბრუნვაშია შეთანხმებული სასაზღვრთან. ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში მსაზღვრელი საზღვრულს ეთანხმებოდა მრავლობით რიცხვშიც.

წყობა მსაზღვრელ-საზღვრულისა ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში უპირატესად მაინც პოსტპოზიციური იყო: ქუეყანაჲ იგჳ ჰერეთისაჲ, ქუეყანასა მას ჰერეთისასა... საზღვარი ქართლისაჲ... საზღვარნი ქართლისანი, საზღვართა ქართლისათა...

პრეპოზიციური წყობისას მსაზღვრელი მტკიცედაა დაკავშირებული სასაზღვრ სახელთან და არ შეიძლება მიეკედლოს შესიტყვების სხვა რომელიმე წევრს (სახელს), — კონსტრუქცია დახშულია; პოსტპოზიციური წყობისას ეს კავშირი შეიძლება დაირღვეს: მსაზღვრელი შეიძლება დაუკავშირდეს შესიტყვების შემდგომს წევრს — სახელს, — კონსტრუქცია დაუხშველია⁴. ამის გამო პოსტპოზიციური წყობისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მსაზღვრელი სახელის შეთანხმებას სასაზღვრთან ბრუნვასა და რიცხვში. ამით გამოირიყება სხვა სახელთან მისი დაკავშირების შესაძლებლობა, კონსტრუქცია დახშული ხდება. პრეპოზიციური წყობისას მსაზღვრელის სასაზღვრთან რიცხვსა და ბრუნვაში შეთანხმების აუცილებლობა აღარ არის. ამიტომ, რომ პრეპოზიციური მსაზღვრელი იქნეს ბრუნვის ნიშნების ჩამოკვეცის ტენდენციას.

ახალ სალიტერატურო ქართულში მსაზღვრელის პრეპოზიციურად დასმის ტენდენციამ გაიმარჯვა და გაძლიერდა მსაზღვრელის ბრუნვის ნიშნების ჩამოკვეცის ტენდენცია. მოიშალა აგრეთვე მრავლობით რიცხვში შეთანხმება მსაზღვრელისა სასაზღვრთან.

ნათესაობით ბრუნვაში დასმული პრეპოზიციური მსაზღვრელი ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში, ჩვეულებრივ, მართული იყო: ქართლისა ქალაქი, ქართლისა ქალაქმან, ქართლისა ქალაქსა... ძმისა სახლი, ძმისა სახლმან, ძმისა სახლსა, ძმისა სახლისა, ძმისა სახლითა, ძმისა სახლად, ძმისა სახლო...

ასევე დარჩა იგი ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაშიც, ოღონდ

⁴ არ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. 1, თბ., 1950, გვ. 047, 049.

ა) მან დაჯარგა ემფატიკური ა ხმოვანი და

ბ) ძველ ქართულ სალიტერატურო ენასთან შედარებით ძალიან გავრცელდა და გაბატონდა კიდევ.

ნათესაობით ბრუნვაში დასმული პრეპოზიციური მართული მსაზღვრელი ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში პოსტპოზიციურად მოქცევისას სასაზღვრ სახელთან ბრუნვაში (და რიცხვში) შეთანხმებული ხდებოდა და მას ყველა ბრუნვის ფორმა მოეპოვებოდა.

სახელობითი	სახლ-ი	ძმისა-ა
მოთხრობითი	სახლ-მან	ძმისა-მან
მიცემითი	სახლ-სა	ძმისა-სა
მიმართულებითი	სახლ-ად	ძმისა-(დ)
ნათესაობითი	სახლ-ისა	ძმისა-ესა
მოქმედებითი	სახლ-თა	ძმისა-ათა
მიმართვის ფორმა	სახლ-ო	ძმისა-ო

ქალაქ-ი ქართლისა-ა, ქალაქ-მან ქართლისა-მან, ქალაქ-სა ქართლისა-სა, ქალაქ-ად ქართლისა(დ), ქალაქ-ისა ქართლისა-ესა, ქალაქ-ითა ქართლისა-ათა, ქალაქ-ო ქართლისა-ო.

როდესაც ა ბგერა გაქრა სალიტერატურო ქართულში და ამასთან დაკავშირებით მოიშალა ამ ბგერის შემცველი დიფთონგები, ამ ფაქტმა შედეგად ის მოგვცა, რომ ასეთი მსაზღვრელის ბრუნება დეფექტური ვახდა: ახალ სალიტერატურო ქართულში მას აღარ მოეპოვება ნათესაობითისა და მოქმედებითის ფორმები. **სახლისა ძმისა-ესა და სახლითა ძმისათა ან ქალაქისა ქართლისა-ესა და ქალაქითა ქართლისათა** ფორმების ბადალი ახალ ქართულში აღარ გვაქვს. ა ბგერა ახალ ქართულში არც სახელობითშია, მაგრამ აქ მსაზღვრელს საზღვრულთან მტკიცედ დამაკავშირებლად ემფატიკური ა ხმოვანი შერჩა; ეს ხმოვანი პრეპოზიციური წყობისას მსაზღვრელს აღარ შეიძლება ჰქონდეს, ამის გამო პოსტპოზიციური წყობისას ემფატიკური ხმოვნიათი ფორმა მომდევნო სახელს ვეღარ დაუკავშირდება. ეს ემფატიკური ა, ამრიგად, კონსტრუქციის დამსშველად გვევლინება. ესაა ნორმა ახალი ქართული სალიტერატურო ენისა⁵.

ამრიგად, ახალ სალიტერატურო ენაში გვაქვს ნანათესაობითარი მსაზღვრელის ასეთი ფორმები:

სახელობითი სახლ-ი ძმისა-
მოთხრობითი სახლ-მა ძმისა-მ

⁵ არნ. ჩიქობავა, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 037.

მიცემითი	სახლ-ს	ქმისა-ს
მიმართულებითი	სახლ-ად	ქმისა-(დ)
ნათესაობითი	არა აქვს	
მოქმედებითი	არა აქვს	
მიმართვის ფორმა	სახლ-ო	ქმისა-ო.

ნანათესაობითარი მსაზღვრელის ბრუნვის ეს პარადიგმა, გარდა იმისა, რომ დეფექტურია (ყველა ბრუნვის ფორმები არ მოეპოვება), არც აქტუალურია თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენისათვის, იშვიათად იხმარება და, როცა იხმარება, მაშინაც არქაულ იერს ანიჭებს ფრაზას. მიუხედავად ამისა, არის ზოგიერთი რთული კონსტრუქცია, როცა ამათი გამოყენება სალიტერატურო ენაში აუცილებელი ხდება, რამდენადაც პრეპოზიციური წყობის ფორმები ყოველთვის მთლიანად ვერ ცვლის ამათ⁶.

ამრიგად, ახალ ქართულში ერთმანეთს დაუპირისპირდა ორგვარი სახეობა: ერთი — პრეპოზიციური სახეობა მართული მსაზღვრელისა (მსაზღვრელი დასმულია ნათესაობით ბრუნვაში, რომელსაც ემფატიკური ა არ შეიძლება დაერთოს), და მეორე — პოსტპოზიციური სახეობა ნანათესაობითარი, ბრუნვაში შეთანხმებული მსაზღვრელისა (მსაზღვრელის ფუძედ გამოყენებულია ნათესაობითი ბრუნვის ა ემფატიკურხმოვნაიანი ფორმა). პირველი სახეობა გაბატონებულია როგორც სასაუბრო მეტყველებაში, ისე სალიტერატურო ენის ყველა სტილსა და ლიტერატურის, კერძოდ, ლექსის, ენაში. მას ყველა შესაძლო ფორმა მოეპოვება. მეორე სახეობა წიგნურია, დეფექტური (ყველა ბრუნვის ფორმა არ მოეპოვება), მაგრამ მაინც არ ქრება ენა-

⁶ ნანათესაობითარ მსაზღვრელს მართულ-შეთანხმებულ მსაზღვრელს უწოდებენ: „ნათ. ბრუნვის ფორმით წარმოდგენილი მსაზღვრელი, რომელიც მართულია უშუალოდ წინ დასმის შემთხვევაში (ხ ი ს სახლი, მ ე ბ ა დ ი ს სახლი), მართულ-შეთანხმებული ზღება უკან გადასმისას: მართულია იმიტომ, რომ ნათ.-ის ფორმა საზღვრულისაგანაა დამოკიდებული, შეთანხმებულია იმიტომ, რომ ეს ნათ.-ის ფორმა ფუძედ არის გამოყენებული და ხელმეორედ ნაბრუნები საზღვრელის ფორმისთან შეწყობის მუხნით“ (ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, I, თბილისი, 1953, გვ. 91, § 130). ასეთი გავება გამართლებული არ ჩანს. მსაზღვრელი ერთდროულად მართულიც და ბრუნვაში შეთანხმებულიც არ შეიძლება იყოს. ამ შემთხვევაში „ნათესაობითის ფორმა ფუძედ არის გამოყენებული“ მხოლოდ და პრინციპულად ისეთივე ვითარებაა, როგორც კუთვნილებითი ნაცვალსახელების შემთხვევაში გვაქვს: მსაზღვრელი მისი (მისი წიგნი ან წიგნი მისი) მართულ-შეთანხმებულ მსაზღვრელად არ მიიჩნევა, თუმცა ფუძედ ნათესაობითის ფორმაა გამოყენებული და შემდგომ კი მსაზღვრელი საზღვრულთან ბრუნვაშია შეთანხმებული.

ში, რამდენადაც გარკვეულ შემთხვევებში სრულიად აუცილებელი ხდება პოსტოპოზიციური წყობის გამოყენება. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ ეს უკანასკნელი ფორმები სრულიად მოუქნელია ლექსის ენის თვალსაზრისით.

ის წესი, რომ პრეპოზიციური წყობისას ნათესაობით ბრუნვაში დასმულ მსაზღვრელს ემფატიკური ა არ დაერთვის, ხოლო პოსტოპოზიციური (ე. ი. ნანათესაობითარი) მსაზღვრელის შემთხვევაში ეს ემფატიკური ა აუცილებელია და, ამასთან, იგი ხშავს კონსტრუქციას, ახალ ქართულში ლექსის ენაშია გატარებული. ლექსის ენაში პოსტოპოზიციური (ნანათესაობითარი) მსაზღვრელის გამოყენებისას მოიშალა შეთანხმება ბრუნვაში, ნანათესაობითარი სახელობითის ფორმა (რომელსაც ახალ ქართულში ბუნებრივია, ა ჩამოცილებული აქვს) გავრცელდა ყველა ბრუნვაში, გაჩნდა ნათესაობითისა და მოქმედებითის ფორმებიც, რომლებიც ბრუნვაში შეთანხმებულ ნანათესაობითარ მსაზღვრელს არ ჰქონდა, და შეიქმნა ნანათესაობითარი მსაზღვრელის ერთი უდფექტო ბრუნვა საერთო სალიტერატურო ენის დეფექტური ბრუნვის საპირისპიროდ.

სახელობითი	წიგნ-ი	ამხანაგისა
მოთხრობითი	წიგნ-მა	ამხანაგისა
მიცემითი	წიგნ-ს	ამხანაგისა
მიმართულებითი	წიგნა-დ	ამხანაგისა
ნათესაობითი	წიგნ-ის	ამხანაგისა
მოქმედებითი	წიგნ-ით	ამხანაგისა
მიმართვის ფორმა	წიგნ-ო	ამხანაგისა

თუ ამოსავალია ხმოვანფუძიანი ბოლოუკვეციელი სახელის ნათესაობითის ფუძე, მაშინ ემფატიკური ა-ს ადგილს ემფატიკური ი დაიჭერს:

ციხე რად გინდა, ციხე თვითონ ხარ, მაღალი ზღუდე საქართველოსი (გ. ლეონ.).

წმინდა კავშირად მიწის, ზენასი ვაზი დაეშვა იზაბელასი (ა. კალანდ.).

ამოსავლად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მრავლობითის ფუძეც, როგორც -ებ სუფიქსიანი, ისე -თ(ა) სუფიქსიანი:

ლა წმინდა სისხლი ქართველებისა შენს კიდებზედ გადასხმულია (ილია).

მავრამ თურმე სხვა ყოფილა ხასიათი მგოსნებისა (აკაკი).

ქსანულ, არაგვზედ ისევ ჰყვავიან ხოლადუნები თავთუხებისა (გ. ლეონ.).

რომ მეც შევიგრძნო ხელი მზრუნველი ცაში დაკიდულ შადრევნებსა (ი. გრიშ.).

ქართველთ ენა ვერ წარბოცა ქარიშხალმა დროთა (კ. მაყაშ.).

ვღვაჟარ შენს სახლთან, შენს ჩამქრალ ცეცხლთან, წუხილი მესხთა, ძახილი მესხთა (ი. აბაშ.).

დასახელებულ ფორმათა გავრცელება-დამკვიდრებას, ჯერ ერთი, ხელს უწყობდა ალბათ ის ფაქტი, რომ მიმართულებითს ბრუნვაში მსაზღვრელს დაბოლოება არ ჰქონდა ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში და შემდგომაც (რა თქმა უნდა, არ შეიძლებოდა მნიშვნელობა ჰქონოდა იმას, თუ რა წარმოშობისა იყო მიმართულებითის ეს ფორმა)⁷. მეორეც, ამასვე უწყობდა ხელს ალბათ ის ვითარება, რომ წოდებითის ფორმაში ბოლოხმოვნიათი სახელები საერთოდ იჩენენ ტენდენციას მოიკვეციონ დაბოლოებაში.

მოგვყავს სათანადო საილუსტრაციო მასალა.

სახელობითი ბრუნვა

სახელობითი ბრუნვის საკითხი სხვა ბრუნვების ფორმათაგან განსხვავებულად დგას; სახელობითის ფორმა ბრუნვაში შეთანხმებულ ფორმათაგან (ამჟამინდელი დეფექტური ბრუნებისაგან) მომდინარეობს, მაგრამ ამჟამად იგი, ჩვეულებრივ, აღქმულია, როგორც ზემოშოყვანილი პარადიგმის წევრი, უდეფექტო ბრუნების ნაწილი.

მე არ მიყვარს კილო მუხამბაზისა,
კინტოთ კილო, კილო შუაბაზრისა (გ. ირბ.).

მწუხრი გულისა, სევდა გულისა
ნუგეშსა ამას შენგან მიიღებს (ნ. ბარათ.).

ძნელი არის მარტოობა სულისა (ნ. ბარათ.).

და წმინდა სისხლი ქართველებისა

შენს კიდეებზედ გადასხმულია (ილია).

...და არა ჰქმარის, რომ სულს დაუდგა
წმინდა საყდარი უკვდავებისა? (ილია).

ვიცი, რომ არ შეშინდება

გული მეფის დიმიტრისა (ილია).

ქართველო, ხელი ზმალს იკარ,

გათენდა დღე დიდებისა,

თოფ-იარაღი აისხი,

დრო მოდის გამარჯვებისა (ილია).

⁷ არნ. ჩიქობავა, მიმართულებითი ბრუნვის მნიშვნელობის, წარმოებისა და ისტორიისათვის, ენიმის მოამბე, I, 1937.

⁸ შლრ. თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, კრებული პირველი, თბ., 1970, გვ. 62—64 (წოდებითი ფორმის დაბოლოება).

სტვირის გულა მაქვს ბლიადის,
 ქამანჩა ქეზადისაო (აკაკი).
 ნუთუ არ იცი, თუ რაა გული
 ტრფობით გამსჭვალულ დედაკაცისა? (აკაკი).
 ხორცი გათავდა ქივქვისა,
 სული კი არა კვდებოდა (ვაჟა).
 ზღუდე გამაგრდა ქართლისა (ვაჟა).
 ოცნება ბახტრიონისა
 მონასტერშია მწირადა (ვაჟა).
 ნუ შეგაშინებსო, არ გაუნებსო
 მთიდან ყვირილი ხარისა (ვაჟა).
 მაგრამ წავიდა დრო ტირილისა,
 შენც არ მარგებარ ახლა ბრძოლაში (ირ. ევდ.).
 დაცირებლება უნგინი სახე მდელოსი (გ. გაფრ.).
 პირს დაიყარა ვარდები
 ათასი გაზაფხულისა (გ. ლეონ.).
 ხონხობას ვნახე, მიწურვილიყო
 როცა ზაფხული რუსთაველისა (გ. ლეონ.).
 შენც ცოცხალი ხარ, შენი მგოსნებიც
 და გაქრულეება მათი გულისა,
 თავშესაფარი რამდენ ოცნების
 იყავ ბანაკი გაზაფხულისა (გ. ლეონ.).
 ამჟამო ძმებო! სალაში წმინდა!
 სალაში გრძნეულ რუსთაველისა (პ. იაშვი.).
 რომ მომეტანა საქართველოში
 სიმღერა ქვეყნის გადარჩენისა (გ. ტაბ.).
 შავმა წისლმა დანისლა მთები დაღესტანისა,
 ამართუნენ კოშკები ცისა და ნესტანისა (გ. ტაბ.).
 გახსოვს? ტოტი ქარისა აქანებდა მთიარესა (გ. ტაბ.).
 შეგირთო და ეგ გულიც ისე მაგრაღ დახურა,
 როგორც ბერ საპურისმა კარი ალაყაფისა (ი. გრიშ.).
 ვარსკვლავიან ცის კაბადონს
 ჰგავს ფორთჯი კალმახისა (ს. ჩიქ.).
 მოფრთხილებდნენ ლექსები წყნარად
 გუგუნავას და გურიელისა (ს. ჩიქ.).

მოთხრობითი ბრუნვა

ცრემლი აწვიმა მთაზედა
 ტურფამ ცისკარმა დილისა (ვაჟა).
 ვერ ჰხედავთ, ნდომამ მღერისა
 ჩემს გულში დაისახლკარა! (ვაჟა).
 მქადაგებელმა ძმობისა
 ძმობა პირველმა გაყიდა (ვაჟა).
 ვერ გასძლო გულმა გმირისა... (ი. ევდ.).
 უთხარ, რომ გამოიღვიძოს

იმედმა გაზაფხულისა (ი. ევლ).
 რაც მეტი იყო, ვუჩვენებ გზები
 შემყურემ თქვენის მოლოდინისა (ი. ევლ).
 მოდი გეძახი ათას წლის მერე,
 დამნაცროს ელვამ შენი ტანისა,
 ვარდისფურცლობის ნიშანი არი
 და ღრო ახალი პეგმანისა (გ. ლეონ).
 დაე, ფერფლმა ნუ შისა
 ჩვენი მხრები მოთოვლოს,
 გაზაფხულო, აბრილო,
 დაწვიმულო ფოთოლო! (გ. ლეონ).

მიცემითი ბრუნვა

და მსწრაფლ ზღუდენი ნარიყალისა
 ექმნათ საჭურედ ჯართა ქართლისა (ნ. ბარათ).
 ვერ ვაქებ მუნჯის მკვევრობას,
 შორსმჭვრეტელობას ბეცისა (აკაკი).
 მჭრელსა და ფხაშუშლელსა
 გამმრავლებელსა მკვდრებისა... (ვაჟა).
 ბრალი რად უნდა დაედვას
 ალაღს, არ მქმნელსა ცოდვისა? (ვაჟა).
 ან იმ ბაღს ვინ უპატრონებს
 უსუსურს, მტირალს ბედისა? (ვაჟა).
 თვალს რომ ვაგლებდი, ვხედავდი
 თმა-წვერს მაღალის მთისასა (ვაჟა).
 ეჭაჭურება, რაც ძალუღს
 მავთულებს ვნებათ ქინისა (ვაჟა).
 და პირველად აქ რაინდებს წმინდა ჯვრისა
 უმღერიათ... (პ. იაშვი).
 მას როგორც მოწმეს უკვდავების და დიდებისა
 ამკობს გვირგვინი მარმარილოს სონეტებისა (პ. იაშვი).
 ის ვერ ითვლის გმირთა მხარ-მკლავს
 და სიუხვეს გენიისა
 და ბრწყინვალეს ანთებს ვარსკვლავს,
 ვარსკვლავს აკადემიისა (გ. ტაბ).
 გადავიართო არაგვი,
 გზები უკანა ფშავისა,
 მერე ბილიკებს შევეუყვით
 მზიანი ჭიჩოს თავისა (ა. კალანდ).
 [შეკაცს]
 უმზადებდა შიმშილს და გვალვას
 და უშრეტლად სიუხვეს წყალთა (ლ. სტურ).

მიმართულებითი ბრუნვა

მსწრაფლ გადმოეშო ცისა ლავეარდსა
 შეღდგუროვანი სარტყელი ცისა

და გაღვივება ჩემს ქვეყანასა
 მახარებელად ტკბილ იმედისა (ილია).
 სადაც ჰყვაროდა ხე ცხოვრებისა,
 ქართვის გულიდამ აღმოცენილი
 და წყარო იგი წყაროდ შევებისა
 სჩქედდა იმ გულით გარდმოღვნილი (ილია).
 მე სადმე ვისხენებოდე
 მჭამლად ალაღის ლუკმისა (ვაჟა).
 მაშ, ჩვენი ტანჯვაც ჩავთვალეთ
 სიბნელედ ერთის დამისა (ვაჟა).
 მზედ იდგეს ხევსურეთისა,
 უხვად შუქს ჩამოპლალავდეს (ვაჟა).
 სათათრეთს გადავეარდები,
 დამკვრელად ვიელი თარისა,
 ჩოხა წვიმისა მეცმევა
 და ყაბალახი მთვარისა (გ. ლეონ).
 ბირველი აფრა გაუშალე მსუბუქ ნიავქარს
 სახილველად უცხო მხარისა (ა. კალანდ.).

მოქმედებითი ბრუნვა

მენ ირემი აღვალს რა წილით ბნელის ტყისა...
 განიშვებს უშიშარად (ალ. ჭავჭავ.).
 [გაგჩნდითო] ნუთუ მისთვისა
 სახითა ღვთისა,
 ვერ იგრძნოს კაცმა, რომ შემოსულა (გ. ორბ.).
 მიჰქრის ზავშვობა სუმბულის ფრთებით
 და სურნელებით ბურბუშელოსა (გ. ლეონ).
 ვისიც სიტყვაა ნასხივოსნები
 ნათელ ემბაზით ძორაჰვისისა (გ. ლეონ).
 ოქროში გადამდნარი
 გაზაფხულის დიღები
 და ფრთებით პეპელისა
 გზები ნაჩრდილები (გ. ლეონ).
 აქ მობლაოდა თხრილზედ არაბი
 შიშველი ხმალით ხალიფატისა (გ. ლეონ).
 ნაზ ყვაველებით ქანაანისა
 გვირგვინებს ვიწწავ და შენთვის ვირთვი (ა. კალანდ.).

შემართვის ფორმები

ო. ეამო ნელო, დამხლართველო ტრფიალთა გზისა... (ალ. ჭავჭავ.).
 დიდო სამშობლოვ ჰომერის და თემისტოკლისა,
 შენ შეიშვილე და შენ იძვე იგი ობოლი (გ. ორბ.).
 მშვიდობა ოქვენსა მობრძანებასა,
 ბედნიერებავე დიდის ყადისა! (რ. ერისთ.).

ზედო შავპირო, უბირო,
 ამრევო გზა და კვალისა,
 სულს ნუ ამომხდი, მაცალე
 დახამხამება თვალისა! (აკაკი).
 ჩემო ნათლულო და შეილობილო,
 სანდოვ გულიისა, ჭკვიანო ცირა! (აკაკი).
 ახ, საქამანდო შეინდისავე,
 ზის კოვზითა და ჯამითა,
 ნადულო დედიჩემისა,
 გამაძლო შენის ჰამითა! (ვაჟა).
 ზაუნჯევ სათნოებისა,
 ჩემიც მიილე ქებო! (ვაჟა).
 დავკრავ, დავძახებ ჩონგურზე,
 ვიტყვი: ნიავო დილისა,
 ფოთლების ტყბილო ჩურჩულო,
 ეერხვო ალაზნის პირისა.
 თქვენა მჯობიხართ ისევე... (ი. ვვლ.).
 მშვიდობით, წყაროვ, არშოყო
 ვარდ-ზამბახის და იასო,
 რაკრავ, პანგის შემწყობო
 ბუღბუღის ტიატიასი... (ი. ვვლ.).
 შენგან განდგომა, ო, ჯვარცმულო, მე რად დამბრალდა,
 მაღალ მწვერვალთა სალოცავო, ხატო ნაპრალთა... (ი. აბაშ.).
 შენ, კირო ჩვენთა ქვათა და კირთა,
 შენ ერთი შემრჩი სამარის პირთან... (ი. აბაშ.).
 შენ, დედაჩემის მზითევო,
 ფარ-ხმალო მამა-პაპისა! (გ. ლეონ.).
 ახლო ქართლო, მიწავ ქართლისა,
 შემოვეფარე შენს სიმართლესა (გ. ლეონ.).
 წამლადე დაგენაყვბი,
 კუნწულავ იავუნდისა (გ. ლეონ.).
 მზეო თიბათვისა, მზეო თიბათვისა,
 ლოცვად მუხლმოყრილი
 გრაალს შევედრები (გ. ტაბ.).
 დაუდგრომლობავ, მღვღვარებავე დიდებულ ომთა (ივ. მაჩაბ.
 თარგმ.).
 და თქვენ, ბატონო გამგებელო ამ კუნძულისა
 უნდა განსაჯოთ ეს ავსული (ივ. მაჩაბ. თარგმ.).
 დარდმა საფლავეშიც არ მიგატოვა,
 შენ მომდერალო ხალხთა ძმობისა! (ლ. ახათ.).
 — შეილო, ეს რა ჰქენ? — შეჰკივლა დედამ, —
 შეილო, სიამევე ჩემი გულისა! (ლ. ახათ.).
 გაშლილო მზეო, გავსილო მთვარევე, დაეღაჯა ვარდო
 წინანდალისა (ლ. ახათ.).
 მითხარ, იმედო ჩემი გულისა,
 ჰიმნი კოლხიდის გაზაფხულისა (ლ. ახათ.).

ამრიგად, შესაძლებელია ყველა ბრუნვის ფორმები: მოთხრობითისა (ფერფლმა ნუშისა, ელვამ შენი ტანისა...), მიცემითისა (სიუხვეს გენისა, ვარსკვლავს აკადემისა...), მოქმედებითისა (ფრთებით პეპელისა, სურნელებით ბურბუშელისა...), შესაძლებელია და ძალიანაც გავრცელებული მიმართვის ფორმები ამ რიგისა (ფარ-ხმალო მამა-პაპისა, გამგებლო ამ კუნძულისა, მიწავ ქართლისა, კუნწულავ იაგუნდისა). ბრუნვაში შეთანხმება საჭირო აღარაა იმისათვის, რომ კონსტრუქცია დაიხშოს, ამისათვის ემფატიკური ა ხმოვნის დართვაა საკმარისი, ბრუნვაში შეთანხმებულ, მაგრამ დეფექტურ ბრუნებას ბრუნვაში შეუთანხმებელი, მაგრამ უდეფექტო ბრუნება ცვლის.

მეორე მხრივ, ლექსის ენაში ნათესაობით ბრუნვაში დასმული პოსტმოზიციური მსახლერელი ემფატიკური ხმოვნის გარეშე შეიძლება იზმარებოდეს, და რასაც ვერ იტანდა ენა პროზისა, ის ჩვეულებრივი ხდება ლექსის ენაში. ასეთი ფორმები ძალიან გავრცელებულია განსაკუთრებით თანამედროვე ლექსის ენაში.

მოგვყავს საილუსტრაციო მასალა.

სახელობითი ბრუნვა

სახელობითის ფორმები კარგა ხანია სრულიად ჩვეულებრივია და თითქმის ყოველ თანამედროვე ლექსში გვხვდება. დავასახელებთ ერთგვარი ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით.

გაღიდა: „ვალი ხრესილის აწ უთხოვია მშრომელსა! (ბესიკი),
ყელი გამოშვერ, პირი დამრჩა შენის დანების (ბესიკი).
განცხრომა გულის, შეშლა ყამის, ლალატი ბედის
ერთხელ ჩვენც ერთად განვიცადეთ და განვატარით (ალ. ჰავჭ.).
თუ ქვეყანასა წესი მისგან მიენიჭების,
თუ ნათელი არს და ნათელი ქეშმარიტების,
მამ საქართველო ასე მწარედ რისთვის დაემხო? (ვ. ორბ.).
ჯვარი ვაზისა! მადლი იმ ჯვარის
ჩვენს საშობლოზედ, ჩვენს ერზედ არის... (ვ. ორბ.).
ვარსკვლავი დილის, მთიები ცისკრის
მას არა სჯობდა მშვენიერებით (ვ. ორბ.).
სილაშუა ნიჭი მხოლოდ ზორციელების (ნ. ბარათ.).
და უცხოველეს სხვათა ენათა არს მნიშვნელობა მათის
საუბრის (ნ. ბარათ.).

კვლავ ქვეყნისთვის დაიღვარა
წმინდა სიხსლი წამებულის,
კვლავ დამარცხდა დიდი საქმე
ყოვლად მხსნელის სიყვარულის (ილია).
იქ, სადაც უწირავთ უფლისა მიმართ
მსხვერპლი ქებისა და დაღადების... (ილია).

გეუო! მოვიდა დრო ანგარიშის
მოდი, ვაესწორდეთ, ნუ მემალეები (ილია).
შრომისა ახსნა — ეგ არის ტვირთი
ძლევა მოსილის ამ საუკუნის... (ილია).
ქალია ქველი წერეთლის (აკაკი).
გაეარდა თოფი იმ დროს რევაზის
და უცაბედად ლევან დაიჭრა (აკაკი).
დავაგდე მხარე ფარისეველების (აკაკი).
სუნი მეცა გაზაფხულის
უცნაური ვიგრძენ ძალი (აკაკი).
ნინოს ხელთ ებურა ჭვარი ვაზისა
ნიშანი დიდი ქრისტიანობის (აკაკი).
ნაძოძი ტყვიის აღუდას
კალთაში ჩაეშლებოდა (ვაჟა).

ჭარი დაძრულა ბრიტანიის და აქეთ მოდის, ჩემო ხელმწიფევ
(ივ. მაჩაბ. თარგმ.).

მოყვარენი ვართ, ქვეშევრდომნი დანის მეფის

(ივ. მაჩაბ. თარგმ.).

რაზმი და რაზმი ფიქრების
გარს შემომერტყა ნისლადა (ვაჟა).
ბოლქვი შეღების და არჩევების
ირმებს კვალდაკვალ მყვებოდა (ვაჟა).
შეიგნო სიბრძნე ქაჭების
ამიერიდან ტყვემაო (ვაჟა).
ხან თუ მტრები აოხრებდნენ,
იყო მღვრელი ცრემლის მწარის,
ბრწყინვალე დროც დასდგომია
დრო დავითის და თამარის (დუტუ შვგრ.).

მე კაციც ვიყავ;

მეც ამ მიწის

მედო ბეგარა;

მე ვიყავ მონა

სიყვარულის

და ერთმეფობის (ი. აბაშ.).

თუ განმაკაცე;

თუ დამადგი

თვალი სრულმქმნელის,

თუ მომეც ძალი

ხან ფრთაშესხმის,

ხან დაღონების

მე მწაღდა შენგან

სიტკბოც

ცნობის თავისუფლების,

მე მწაღდა შენგან

სიხარულიც

განხმულ გონების (ი. აბაშ.).
 ცალ-ცალკე მიყვარს შენი ქუჩები,
 როგორც ხელეები საყვარელ ქალის (ვ. გაფრ.).
 ხრიზანტემების თეთრ სურნელებას
 მე შირჩევნია სურნელი პურის (ვ. გაფრ.).
 წიგნი კი არა — ერთოლა ხარ
 ჩამოქაფული ჩანჩქერის (გ. ლეონ).
 იქ სადგომია შენი ღმერთების,
 ტახტი სიკეთის, მშვენიერების,
 იქ აკვანია შემოქმედების,
 სათავე შენი ბედნიერების (ყ. შაყაშ.).
 მილიონ ხმებით სავე ქალაქო,
 დიდი სატახტო ხარ პოეტების (პ. იაშ.).
 როცა ჩამოდის მამა,
 ჩამოაქვს სურნელი ძვირფასი ერთი.
 ჩამოაქვს ვაჟკაცს ლამაზს
 უბრალო სუნი პიტნის წვეთის (პ. იაშ.).
 მაგრამ არ მინდა ლხინი ქიქების,
 მინდა მივიდე შეუცოდველი
 ყრუ მონასტერში კათოლიკების,
 სადაც მივითხავს ღოცვას კლოდელი (პ. იაშ.).
 თქვენ არ ატარებთ ჩემს ფსევდონიმებს,
 გეთაყვლათ ცოლობა მგოსნის (ი. გრიშ.).
 თეთრი თოვლი ისე თეთრი რამ არის,
 ვით კბილები ღედოფალის თამარის (ი. გრიშ.).
 ღვთისმშობლის წინ კი შენ ყვითღებო, ვით ღოში თართის (ი. გრიშ.).
 ტყვე ქიაურის ჭიქურ ჯილად ედგა ალაზნის (ს. შანშ.).
 მოგდევდა სევდა დიდ ტრამალების
 და მოტანე განთიადამდე (ტ. ტაბ.).
 ნაპურალზე მიფრენს ლალა,
 ივრის პირას ჯოჯი მირბის ირმის (ს. ჩიქ.).
 ყველას გვქონია ყურძნის ჯაგანი
 და საალერსო ცეცხლი კერიის (ს. ჩიქ.).
 ოჰ, როგორ მიდის ახალგაზრდობა —
 დაუნდობელი სურვილი ღომის
 და ყოველივე როგორ ნაზდება,
 როცა ახლოა მზე შემოდგომის (გ. ტაბ.).
 წვეთი სისხლის არ არის ჩემში არაქართული
 ძაფი ნერვის არ არის ჩემში არაპოეტის (გ. ტაბ.).
 ყოველგან უჩინრად ტირიან დანაკლის
 თამარის ტაძრები და ძვლები ირაკლის (გ. ტაბ.).
 საღამოს ლანდები, ვით ბინდი ნიაგის
 მიდამოს სდებია.
 ვინახავთ თქვენ ფერი დაბინდულ ქლიავის?
 ეს ჩემი სამშობლო მთებია (გ. ტაბ.).
 ჰაუ, ამოდის, ამოდის და ველარც ამოდის

ჩრდილი გუმბათის, კერპის ჩრდილი, ჩრდილი
მამონტის (შ. ნიშნ.).

ეს წვერვილია ძალთა მოკრების,
ეს წვერვილია ახლის დანახვის,
წვერვილი რისკის, საშიშროების,
მათი ძიების და გადალახვის (შ. ნიშნ.).

კოწია — არწივი ბახტრიონის,

ფრაფინა — ვარდი შირაზის

ვარშეყებთან ურთიერთს (შ. შაჰავ.).

როგორც ამბობენ, პირველად

მე მშვე ვიხილე აპრილის (შ. შაჰავ.).

და ელანდება გაყინულ ხელებს

რალაც წატიფი და საშინელი,

აღმათ ბუსუსი მწიფე ატმების (ლ. ხტურ.).

სეტყვა ჭარისკაცის, მგოსნის, მეგუთნის,

უპირველესად ჩვენს საყვარულ მამულს ეკუთვნის (ხ. ბერულ.).

სხვა რა ვითხრათ იმის მეტი,

რომ დედოფლის მყარი ვარ

და სტუმარი კვირიკეთის (ხ. ბერულ.).

დგას თბილისი, როგორც ტახტი

სიცოცხლის და გაზაფხულის (ი. ნონ.).

შენ არა გაქვს მეფის გვარი,

ფრთაფარფატა თოლია,

მაშ, თვალები თამარქალის

როგორ გამოგყოლია? (ი. ნონ.).

ვარდთ შემოუნახავთ წვეთები წვიმის,

გზაც ნაწვიმარია (ა. კალანდ.).

აქ იდგა ორად ორი ხე წყავის (ა. კალანდ.).

შენ გაგიტეთრდა თმები მას უკან,

ძვირფას კაბას კი... ერთი ღერო შერჩა სუსამბრის (ა. კალანდ.).

მზე იცინის, ვარდფურცლობის დარია

და შენს ქოხთან გუგუნია თელების (ა. კალანდ.).

და რომლის კვალი მიწას აჩნია

ვით ნაფეხური დინოზავრების (ლ. ასათ.).

არის სერობა, არის ზეიმი

აღამიანის, მზის და ბუნების (ლ. ასათ.).

თეთრონებს მოხადეს ავაზას ტყავები

და მასზე დაწყვეს ლამაზად თავები

ირმების,

ჭიხების,

არჩვების,

დათვების... (ლ. ასათ.).

ორღობეების ბროწეული, ბარდი მაყვალის (თ. ერისთ.).

აღმართ-აღმართ სათიბები და ყანები იფქლის (თ. ერისთ.).

მოთხრობითი ბრუნვა

როს გაშალეს წიგნი მძახლო, მყის შეექმნათ კმუნვა-ურვა,
ნახა მკვლელმა დედამთილის, იწყო თრთოლვა, ოვლში
ცურვა (ბესიკი).

მრავალთ ყმაწვილკაცთ, ნუ გეშთა ქართლის,

დასდგეს აქ თავი მამულისათვის (ნ. ბარათ.).

წესდებამ ჭიადუეთის, სჩანს, როდი მოიტყუილა (ვაჟა).

დე, იღუმალმა შინაარსმა ნივთიერების

იქნება მოგვეცეს შინაარსი ჩვენ ღვთაებრივი (პ. იაშ.).

რამდენ უცხოელს გული წარსტაცა

უცხო კრებულმა ქართველ ქალების... (ი. ნონ.).

და მერე, როცა მეტოქემ მთვარის

გადამაფარა სინათლის კალთა,

უეცრად გაჭრა ზმანება მკრთალი,

განათებული ოცნების კართან (ლ. ასათ.).

სხვა როცა მე შემომნატრის,

მე მივბაძო სხვას?

მე — პატრონმა,

მე — პატრონმა

ამისთანა ზღვის,

მე — პატრონმა,

მე — პატრონმა

ამისთანა ცის,

თუ ღმერთი ვწამს,

თუ კაცი ხარ,

სხვას მივბაძო ვის? (მ. შაჰავ.).

და მისთვის დაჰკარგეს აზრი

ქალებმა საესემ და ქერამ.

და სიმწიფემ ყვითელი ქერის (ლ. სტურ.).

მიცემითი ბრუნვა

მარჩბივი რთავს ფათერაკთა, კალოს ლეწავს მკვდართა ზვინის (ბესიკი).

ოდეს ვჰშორავ მას მიზეზს ჩემისა ვალალების, სოფელი მჩანს სა-

მარედ (ალ. ჭავჭ.).

ვექობ, რომ იგი სამეფოს ქართლის აძლეეს საფარს ქვეშ

რუსთა ხელმწიფის (ნ. ბარათ.).

ვერ გაიგონებთ მუნ ხმას მტერის (ნ. ბარათ.).

ოდეს მერცხალნი ახარებენ მოსელას საყვარლის (ნ. ბარათ.).

ბატონი ჩემო, თქვენს მოხუც გამზრდელს,

შემყურეს თქვენის ბედნიერების,

ნება ჰქონია... (აკაკი).

ხმალზე უფრო ძლიერად სჭრის პატარა და რბილი ენა,

გაჰკვეთს ხვანჭსა უგნურების... (აკაკი).

არ ვიცი, რა დამემართა ღირსეულს რედაქტორობის (ვაჟა).
 ეთხოვებოდა თვის ლოცვაში იერუსალიმს,
 ხედავდა სურათს მის ხავსიან ბჭეთა დანგრევის (ი. ევლ.).
 პიტიახშები, ერისთავები, ხევისთავეები, სპასალარები
 ზიარებანზე ფიცს ღალადებენ მტრის უმოწყალო დაზარალების (გ. ლეონ).
 შემოფრინდები, ამბავს მახარებ ახალი ქართლის ახალ დიდების
 (გ. ლეონ).
 ძმანო, ლაშქარნო, წინამძღომელნო, გაფიცებთ სახელს ქართლის
 პირიმზის (გ. ლეონ).
 დიდად ატკობდა სმენას ველურ პარიზელების (პ. იაშ.).
 ტალღებს რომ ჰგავდნენ, აქტიორებს უძველეს დრამის (პ. იაშ.).
 სანთელივით ანთებულან ხმები,
 სანთლებს ჰგვანან თუ ყვავილებს ნუშის? (ს. ჩიქ.).
 როგორც უხვი მემკვიდრე, ვისერი საესე პეშვებით
 ფანტასტიურ მკვლელობებს და ოცნებას მკათათვის (გ. ტამ).
 ორბელიანი ხედება თავაზით
 და მღერის ქებას ღვინის და ვაზის (ლ. ასათ).
 და ჰიკვიებდა როგორც ბულბული
 ზიმღერას ქართლის ბედნიერების (ლ. ასათ).
 დაუბერავს და ცეცხლს ერთი ბროწეულის
 ხანძარივით გადაიტანს ხიდან ხეზე (თ. ერისთ.).

მიმართებითი ბრუნვა

სახე რამე საყვარელი დაგვატყვევებს თვისებრ ნებით
 ღა გლახ შეგვიქმს პატიმარად, მკენესარად და მთქმელად ვების
 (ალ. კავკ.)

ეს გურიელიც მოუსვენარი,
 სახელგანთქმული, ვეფხვი, ლომგული
 დღეს მოკამათედ ჩემის სურვილის
 ლეჩაქის ყურზე მყავს გამობმული (აკაკი).
 ვიწვევდი მისა მხსნელ ანგელოზათ,
 მღელვარე ზღვაში ფრთად ტლუ ნავისა,
 მეგობართ, სულის სხივოსან დროშათ,
 კვარცხლბეკათ გულის, მოღლილ მკლავისა (ი. ევლ.).
 თან დაშნის ტარზე ხელი ეჭირა ნიშნად სიმტკიცის, შეურყევ-
 ლობის (გ. ლეონ).
 ვახდება მიზნად სიცოცხლის და მაღალ ოცნების (პ. იაშ.).
 რა გვიანდა სასათლაოზე, ქვეყნად მღუმარე სარკოფაგების?
 (ა. კალანდ.).

მოქმედებითი ბრუნვა

თავიც კი მოსწონს, რომ სული
 მან განაბრწყინა შუქითა
 ქართველი ერის... აგვიკლო

უსაზღვრო ბაქი-ბუქითა (ვაჟა).
ნიაღვრით სისხლის
მთა-ბარი ირწყვის,
მამულის შეილნი იხოცებიან (ვ. ორბ.).

მიმართვის ფორმები

ხელმწიფევ, გული
შენთან-ა ბმული,
წყალობიანად მომცემო შვეების! (ბეზიკი).
რა-რიგ მიყვარდით, მეგობარნო ჩემ ყმაწვილ ყრმობის! (ილია).
უთხრა: ჩემო ხელკეტო,
გაპირვების ტალ-კვისო!
შელოცვილო გრძელულის
ხმალზე უძლიერესო... (აკაკი).
ოჰ, გამწირველო შენი სისხლ-ხორცის,
თამარო, იყავ ღვთისგან წყვეული (აკაკი).
ოხ, საჩუქართ ჩემი ნათლიის
არ გილაღატებს ჩემი მარჯვენა (აკაკი).
ამაყო შვილო ტანჯული ხალხის,
მშობლის ცრემლებმა აგინთეს გული (ი. ევლ.).
ოხ, ძმებო, თქვენის საყვარელ ღვთის,
ცოლის ნუგეშნო, ნუგეშნო მშობლის (ი. ევლ.).
შენ, აკნის ჰიმნო, ცრემლო სამარის... —
იბერის ენავ, ენავ თამარის... (ი. აბაშ.).
ყოველდღიურო მახარობელო ჩემი მშობლის აღორძინების...
(გ. ლეონ.).

მშვენიერო რტოვ არმაზის... (ხ. ჩიქ.).
იყო ზვირთების შეხლა, თერგის ნგრევის და რიხის,
შენ რაღას იტყვი ეხლა, ქედო მშობლიურ ღიხის? (გ. ტაბ.).
ნაზო მთვარევე,
შენ, ხელობავ სიაუშის,
გაუსწარი მატარებელს სიარულში... (მ. შაქავ.).

აქ წარმოდგენილი ვრცელი საილუსტრაციო მასალიდან ჩანს, რომ მსაზღვრელ სახელთან დაკავშირებული ეს მოვლენები ახალ ქართულ ლექსში არ შეიძლება ჩვენი საუკუნის მოდერნისტულ-დეკადენტური ტენდენციების გამოვლენად იქნეს მიჩნეული. როგორც ვხედავთ, ამ მოვლენებმა ქართულში ახალი სალექსო ფორმების გაჩენისთანავე იჩინეს თავი, გვხვდება უკვე საშუალო საუკუნეთა ძეგლების ენაში და გავრცელებული იყო XIX საუკუნის პოეზიაში. შაირის ფორმაში ასეთი შემთხვევები უფრო იშვიათად გვაქვს და უფრო ახალი ზომების გავრცელებას დაემთხვა მისი გავრცელება.

მინც „ვეფხისტყაოსანში“ მოიპოვება რამდენიმე შემთხვევა,
ანალოგიური ზემოთ განხილული მაგალითებისა:

მონაბა, პოვა ავთანდილ ნავი მისისა მხარისა,
გამომართა იგი მზე პირითა სავსე მთვარისა;
მატრა და გდება უმძიმდა ფატმანის გულმწუხარისა,
მისთა გამყრელთა ნაკადი ჩასდის სისხლისა ღვარისა (1325).

პირითა სავსე მთვარისა, დაგდება ფატმანის...

სხვა მაგალითი:

მოწურვილ იყო ზაფხული, ქვეყნით ამოსლვა მწვანისა,
ვარდის ფურცლობის ნიშანი, დრო მათის პემანისა,
ეტლის ცვალება მზისაგან, შეყდომა სარატანისა.
სულთქენა, რა ნახა ყვავილი მან, უნახავმან ხანისა (1328).

უნახავმან ხანისა!

დაუწყეს პურობა ტაიქთა ფრიდონის უკეთესებსა (1377).

ტაიქთა ფრიდონის...

კვლა მოაქვს ერთი ტაბაკი, მძლედ საჭირავი ხელისა,
ავთანდილისთვის ლომისა ძღვენი ფრიდონის ქველისა (1466).

ძღვენი ფრიდონის...

ნ. ბარათაშვილის ლექსში ასეთ ფორმებს სრულიად ბუნებრივად
უკავია მნიშვნელოვანი ადგილი:

მიფვარს, მიფვარს მეტიკტიკი ჩვილის ყრმის,
მიფვარს სმენა უცნაურისა მის ხმის,
ოღეს იგი ენითა სასუფეველის
უაღერსებს წიაღთა თავის მშობლის,
იტყვიყვე ენითა უსუსურის,
იტყვიყვე, ვიდრე უამი დაგხარის! („ჩჩვილი“).
ღარად ივიწყებ, რომე მარადის
ვრსა ვკუთენის გულისთქმა მეფის?..
ბევრჯერ ღვთიურსა ზრუნვასა მეფის
გონება ყმათა ვერა მიხედების!..
ვეჭობ, რომ იგი სამეფოს ქართლის
აძლევს საფარს ქვეშ რუსთა ხელმწიფის..
დიდი ხანია, რომ ბედი ქართლის
გარდაიწყვიდა გულმან ირაკლის („ბედი ქართლისა“).

ასევე მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ჩვენთვის საინტერესო
ფორმებს ილიას ლექსში:

მტერობა ენის
არს მტრობა ქვეყნის...

ღმერთი არმობის,
 ღმერთი ყაღბობის
 არ ურწმუნია ჩვენსა თაობას.
 ღმერთი მზაკვრობის
 და თვალთმაქცობის
 ღმერთი უქმობის უარუყვია,
 ღმერთი ხარბობის
 და მძარცველობის
 თქვენთა მსგავსათვის მას დაუთმია („პასუხის პასუხი“).
 მაშინ ეგე ხმა შენის სიმღერის
 დაბლად ღულენი დაღონებული,
 მღერა, ვით კენესა, საწყალის მეხრის,
 შორი ხმა მწყემსის დაობლებული, —
 მხიარულ ხმებად გარდაგეცელებს
 და შენს გუთანზედ, გულით ღმობილი
 იტყვი სიმღერას თავისუფლების („აჩრდილი“).

ვაჟას სტრიქონებია:

ვაგები კლდიანს ადგილას,
 პირი არა ჩანს ველების,
 ღობედ ჩამიდგა გზაშია
 ათასი გუნდი გველების,
 პირებს ალებენ, მიშქენენ,
 უინი აშლიათ ხველების,
 საქრავი არსათა მაქვს
 არც ფეხთა, არცა ხელების („სიზმარი
 სასოწარკვეთილისა“).

ისმოდა ბებრის ეზოში
 კრუხის ქვითინი მწარია...
 ცრემლი იქცევა ქათმების,
 დიდი გლოვა და ხარია („წიწილა“).

ამ თვალსაზრისით დიდად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ასეთ ფორმებს ხალხური პოეზია იცნობს:

ციხეში შეგროვებულან
 ვეფხვები საღის კლდისაო,
 თორმეტ დღე-ღამეს იომეს
 ჩამოტეხვას ჰგავს ცისაო,
 თოფისა ალი ჩამოწვა
 წვერებ დამალა მთისაო,
 ამბობენ შეწუხებასა
 ბიჭების საგირთისაო (კოტეტი, 161).
 ომში ამბობენ წასვლასა
 უცოლო ბიჭურისია...
 ცხენის სიმარდეს უქებენ,

გ ა ჯ რ ა ს ა ფ რ ა ნ გ უ ლ ი ს ი ა ...

ერთ კვირას გავლილს ამბობენ

ს ა ვ ლ ე ლ ს ა ერთი თვისია...

თრიალეთს გაცილებულა,

ს ა ძ ო ვ ა რ ს ფ შ ა ე ლ ს ც ხ ვ რ ი ს ი ა ...

ჩახედავს ყარსის ქალაქსა,

ნ ა პ ი რ ს ა შ ა ე ს ზ ღ ვ ე ს ი ა ...

შაბმულს ამბობენ ხე მწიფეთ

თ ა თ რ ი ს ი, რ უ ს ე ბ ე ს ი ა ...

ეხვეწებ ლაშარის ჟვარსა,

ძ ა ლ ს ა ი მ ი ა ხ ს რ ი ს ი ა ...

ს ა მ ხ თ ო ს ა ც დ ი ლ ს ა უ ქ ა დ ე ბ ს

ხ ა რ ი ს ა ს ა და ც ხ ვ რ ი ს ი ა,

ომებს ამბობენ ძლიერებს,

ს რ ო ლ ა ს ა ზ ა რ ბ ა ზ ნ ი ს ი ა ...

თავის უფროსებს მიაართავს

მ ა რ ჯ ვ ე ნ ა ს თ ა თ რ ე ბ ე ს ი ა ...

ს ა ჩ უ ქ ა რ ს ბ ე ვ რ ს ა უ ქ ე ბ ე ნ,

მ ე ნ დ ლ ი ს ი, მ ა გ ის ჯ ვ რ ი ს ი ა ...

კიდევ გამოსვლას ამბობენ

ტ ე მ ლ ა კ ს ბ ი ჭ უ რ ს ხ მ ლ ი ს ი ა ... („ბიჭური“, კოტეტი. 132—133).

პოსტპოზიციურად დასმული მართული მსაზღვრელის გამოყენება-გავრცელების თვალსაზრისით ლექსის ენა მკვეთრად უპირისპირდება პროზის ენას: პროზის ენაში ასეთი კონსტრუქციები, ჩვეულებრივ, დაუხშველია, ღიაა, ლექსის ენაში კი ასეთი კონსტრუქციები შაინც დახშულია — მიუხედავად იმისა, რომ მსაზღვრელი არც ადგილის მხრივაა მტკიცედ დაკავშირებული საზღვრულთან და არც სინტაქსურადაა შეთანხმებული მასთან: ლექსის ენაში ასეთ შემთხვევაში კონსტრუქციის დამხშველად გვევლინება სალექსო ზომა — სტროფი, სტრიქონი, ცეზურა... ლექსის ენაში სიტყვები ინტონაციურად ერთმანეთთან მჭიდროდ შეკავშირებულ ჯგუფებად ერთიანდებიან და აქ გაცილებით დიდი მნიშვნელობა აქვს ლოგიკურ მახვილს, რიტმს, პაუზას, წარმოთქმის ტემპის ცვლილებებს და საერთოდ ყველა იმ მომენტს, რაც ინტონაციას ქმნის. სტროფი და მისი ნაწილები, სტრიქონი და სტრიქონის ნაწილები — ინტონაციურად შეკრული, ხოლო სხვა ამგვარ ნაწილთაგან მკვეთრად გამოყოფილი ერთეულებია, რაც სპობს შესაძლებლობას ერთ ინტონაციურ ერთეულში შემავალი სიტყვების დაკავშირებისას სხვა ინტონაციურ ერთეულებში შემავალ სიტყვებთან და საფუძველს ქმნის იმისათვის, რომ ლექსში პროზის ენის თვალსაზრისით დაუხშველი კონსტრუქციები იყოს გამოყენებული. ლექსის ეს თავისებურებები თვით გვევლინებიან კონსტრუქციის დამხშველად.

ასე, მაგალითად, ვაჟა-ფშაველას ზემომოყვანილ ლექსში ასეთი ერთეულები გამოიყოფა:

ვაგები კლდიანს ადგილას
პირი არა ჩანს ველები ს
ლობელ ჩამიდგა გზაშია ათასი გუნდი გველები ს
პირებს ადებენ, მიშქენენ, ეინი აშლიათ ხველები ს
საძრავი არსათა მავს არც ფებთა არცა ხელების.

ამ ერთეულების შიგნით კიდევ გამოიყოფა უფრო მცირე ერთეულები. ეს ერთეულები ერთმანეთისაგან სტროფიკულადაცაა გამოყოფილი და ინტონაციურადაც. ამის გამოა, რომ პირველ ერთეულში შემავალი და ამ ერთეულის ჩამკეტი ბოლო სიტყვა — ველების არ შეიძლება დაუკავშირდეს მეორე ერთეულის დამწყებ სიტყვას **ლობელ**, თუმცა ასეთი დაკავშირება სავსებით შესაძლებელია სინტაქსურადაც, სიტყვათა მნიშვნელობის მხრივაც და ადგილის მიხედვითაც. ეს სიტყვა უკავშირდება მხოლოდ სასაზღვრ სიტყვას **პირი**, რომელიც ამავე ინტონაციურ ერთეულშია მოქცეული.

ასეთივე ვითარება გვაქვს შემდგომს ერთეულებშიც: **გველების** ასევე ვერ დაუკავშირდება სიტყვას **პირებს** და ა. შ. ყველაფერს ამას ემატება ისიც, რომ ზოგჯერ ასეთი ორი სიტყვა სინტაქსურად კი შეიძლება დაუკავშირდეს ერთმანეთს, მაგრამ ამავე სიტყვათა ერთმანეთთან დაკავშირება შეუძლებელია მნიშვნელობის თვალსაზრისით, მნიშვნელობა ამ სიტყვებისა ერთმანეთთან შეუფერებელი და, ამდენად, უაზროა.

ის ფაქტი, რომ ხშირად მნიშვნელობის მხრივ შეუძლებელი სინტაგმები წარმოიშობა, აგრეთვე უწყობს ხელს დაუხშავი კონსტრუქციების არსებობის შესაძლებლობას.

ლექსის ენიდან ასეთი ფორმები საერთოდ სალიტერატურო ენაში ვრცელდება, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როცა ამგვარი მსაზღვრელი ფრაზაში მომდევნო სიტყვებს არ შეიძლება დაუკავშირდეს ამ მნიშვნელობით, ე. ი. იმ შემთხვევაში, როცა ისეთი სინტაგმა მიიღება, რომლის შემადგენელ სიტყვათა მნიშვნელობები ერთმანეთს არ შეეფერება, ან კიდევ იმის გამო — რომ ამგვარი ფორმები გამოკვეთილი ინტონაციური ერთეულების დამაბოლოებლად გვევლინება ფრაზაში.

მაგრამ სალიტერატურო ენაში ხშირად ძნელი ხდება ზღვარის დადება არაშეცდომასა და შეცდომას შორის, მცდარსა და არამცდარს შორის, ნორმასა და ნორმის დარღვევას შორის, და ამგვარი შემთხვევები სალიტერატურო ენის ნორმის სიმტკიცეს ხშირად ძირს უთხრის.

როგორც ცნობილია, ზემოთ განხილული ფორმები, დამახასიათებელი ლექსის ენისათვის, ჩვეულებრივ, გვხვდება ვასილ ბარნოვის რომანების ენაში:

ემფატიკურხმოვნანები

გაუფრია მეფეს დილა ახალის ყოფისა, გაუღიმა იმ ედმა ახალის ცხოვრებისა, დამტყარის ცხოვრებისა („მიმქრ. შარ.“).

ეს კი უფროა დაკარგვას საქართველოსი („ცოდვა სიჭ.“).

იმა შედეგებს არ უძლია განმასპეტაკებელი სიყვარული, რომელი განსწმუნს აღამაღებს ქალურმათა ერთობას, პაეროვან სახეს აძლევს და განდევნის მუნიდან ყოველსავე მწიველს თუ ცოდვას, ნასახს ბილწის ეშმაკისა („მიმქრ. შარ.“).

მწელია მიხედვს გონება, საღ ჰპოვებს გული ნაკადს ნეტარებისა („მიმქრ. შარ.“).

ან გაიფრებოდნენ ნამდურაფნი, ვერ ჩამოაყვებსდნენ ნაბერწკალს ნიამისა („მიმქრ. შარ.“).

ეს წენარი სხივი ნაშთია იმ უშლელის ნათელისა, რომელი საიდუმლოდ ვარდნილას სარცცელზედ სიყვარულისა („მიმქრ. შარ.“).

მხოლოდ იგი წარემძღვარებინა ყოლაოზად ცხოვრებისა („მიმქრ. შარ.“).

ბრძანა აევით იქ კოშკი დარაჯად ამ მიყვრძობებულის ადგილისა („მიმქრ. შარ.“).

ველარ გასკრა ველარც წვევამ ტბილ დაფინესი („მტკვ. ვაჟი“).

და შესწირა გალობა სამადლობელი მომნიჭებელს სიყვარულისა („მიმქრ. შარ.“).

მოიხვეჭდი ძვირფას სახელს შემმართებლისა („ცოდვა სიჭ.“).

უემფატიკურონი

სახელობითი

თუ მტერი აიღებდა ანისს, გამაგრდებოდა, დაბრუნებდა იმ ქალაქის გაძნელდებოდა („პირიმზე“).

მსურს განვახგნა ფართოდ კარნი კავკასიონის („ცოდვა სიჭ.“).

თვით ზრუნავდა და შრომობდა იმათზე ისე, ვით დედა ტყბილი რომელიმე ღარიბ ოჯახის, ვის დაჰნდობია მრთელის კერის კეთილდღეობა („ცოდვა სიჭ.“).

მოსდებოდა სიყვარული ქალს ბრვე ვაჟკაცის („ცოდვა სიჭ.“).

დედა მავრა ლოტბარი გახლავით მგალობელთ დასის („არქ. ნაშთი“).

საერთო ლტოლვა მთლიანის ლაშქრის („ცოდვა სიჭ.“).

მოართევს მეფეს შეევეთილი სურათი ქალის („დედოფ. ბიზანტ.“).

მიცემითი

ქალს ხელთ ვერ მივსცემთ ხმალს ბუმბერაზის („პირიმზე“).

არც თამარი დასთმობს ძაბუნებას თავისის ქვეყნის („პირიმზე“).

დარილის კერძო თოდრულს უჭირავს, მოსისხლე მტერს ჩემი მეგობრის („ცოდვა სიჭ.“).

შესაძლო იყო მოპყოლოდნენ მოშენებას ცხვრის, სხვა საქონის. ცუდსაც ფიქრობდა: ძირს დაწევა დაფინეს სახლის, რაიმ მიზეზით განქარვებას მათ კეთილყოფის („მტკვ. ვაჟი“).

მიმართულებითი

თითონაც გაემართნენ ისნის ციხისკენ. დარაჯებმა არ შეუშვეს ნახვადთამარის („პირიმზე“).

მაჰმადიანი არ ეგების საქმროდ თამარის („პირიმზე“).

თანამოსაყდრედ შეიქმნება თამარი მამის („პირიმზე“).

სრულიად იდენტური ვითარებაა იმისა, რაც ლექსის ენაში იყო შენიშნული, ასეთი ფორმები ჩვეულებრივ გვხვდება ვ. ბარნოვის უკანასკნელი ხანის რომანებში. ეს ფაქტი იმით აიხსნება, რომ ამ რომანების მთელი პასაჟები ხშირად თოთხმეტმარცვლიანი, ზოგჯერ კი ათმარცვლიანი ლექსის სტრიქონებს წარმოადგენს⁹.

ზემოთ ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ პოსტპოზიციური მართული მსაზღვრელის გავრცელება ახალი ქართული ლექსის ენაში ახალი მოდერნისტული მიდრეკილებების შედეგი არაა. ეს ასეა, მაგრამ ერთგვარი დაზუსტება მაინცაა საჭირო. ახალმა მოდერნისტულმა მიმდინარეობებმა, რაც ჩვენში რევოლუციის წინა წლებში ცისფერყანწელთა პოეტურ პრაქტიკაში გამოიყვანა უპირატესად, სალიტერატურო ენის საკითხშიც გამოაჩვენა გარკვეული მიდრეკილებები. კერძოდ, საქართველოშიც დაახლოებით იმგვარივე დამოკიდებულება შეიმჩნეოდა ლექსის ენისადმი, როგორც რუს სიმბოლისტებს ჰქონდათ (ანდრეი ბელი, ვს. ივანოვი, ვ. ბრიუსოვი) და რასაც ეს უკანასკნელები თეორიულადაც ასაბუთებდნენ კიდევ. ეს მიდრეკილებები ბევრ რამეში გამოიხატა, მაგრამ უპირატესად მაინც რიტმული პროზისადმი მიდრეკილებაში და ფრაზაში ზმნური კონსტრუქციების საპირისპიროდ სახელური კონსტრუქციების გაბატონებაში. ვასილ ბარნოვმა სრულიად გარკვეულად განიცადა ეპოქის ამ ქროლოვითა ზეგავლენა და სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში დაწერილ რომანებში მოგვცა ამ მოდერნისტული ტენდენციების ერთგვარი ხელოვნური შერწყმა ისტორიულ არქაულ გარემოსთან, რომელში ყოფნასაც მას მისი ისტორიული რომანების სიუჟეტები ავალბდა.

⁹ ივ. გიგინეიშვილი, ვ. ბარნოვის სტილის თავისებურებათა საკითხისათვის (ხელნაწერის უფლებით); ს. ჩიქოვანი, ვ. ბარნოვი: „მნათობი“, 1958, № 6; ელ. კოშთრიძე, ვასილ ბარნოვის ენა ისტორიული რომანების მიხედვით, თბ., 1966, გვ. 16, 136—138.

ლიტერატურის, კერძოდ, პოეზიის ენა, როგორც ცნობილია, ბევრი რამით განსხვავდება საერთოდ სალიტერატურო ენისაგან. ეს განსხვავება სტილისა და სიტყვაწარმოების (აგრეთვე კომპოზიციის) სფეროში შედარდება მეტწილად. ამ განხილული ფორმები იმ მხრივ ჩანს საინტერესო, რომ ეს განსხვავება სინტაქსის სფეროსაც გადასწვდა და ლექსის ენა ამ მხრივ გაემიჯნა საერთო სალიტერატურო ენას — ცდილობს ავტონომიური უფლებების მოპოვებას.
